

7. L'evolució de l'Eixample⁹

7.1. L'evolució durant el segle XIX

Com ja s'ha comentat abans, cap als anys 1870 la pèrdua progressiva de les colònies americanes va provocar que molts catalans repatriessin els seus diners a Catalunya i que els invertissin a l'Eixample. Això va comportar un avançament notable en la seva construcció. L'any 1888 va haver-hi l'Exposició Universal i sota el seu impuls es va construir més i amb més rapidesa. A l'Eixample fins al moment només s'havien construït els edificis però la urbanització dels carrers era deficitària, o sigui mancaven els serveis bàsics. Hi havia un enllumenat escàs i no hi havien clavegueres. Les voreres estaven a mig fer, els carrers eren fanguissars o camins polsos depenent de l'època de l'any, els solars estaven sense tanques... L'ajuntament, governat per l'alcalde Francesc de Paula Rius i Taulet, va intentar canviar o si més no millorar la imatge tan descuidada que tenia Barcelona per preparar-la per l'Exposició Universal. Així es pot dir que l'exposició va ser una excusa per millorar i impulsar les obres de l'Eixample. Les construccions que es van portar a terme van ser múltiples, aquí s'assenyalen les més importants: es va adobar l'empedrat del Passeig de Gràcia i les places d'Urquinaona i de la Universitat van ser endreçades. La llum elèctrica, que dos anys abans havia arribat al passeig Colom, es va estendre per la plaça Catalunya,

⁹ -Permanyer, Luís (2008): Op.Cit. p.85-95, 115-121, 164-167
-Laboratori d'Urbanisme (2008): Op.Cit. p.273-280
-Diputació de Barcelona (2009): Op. Cit. p.15-28

el Portal del Àngel, a la Gran Via de les Corts Catalanes i a altres carrers cèntrics. La plaça Catalunya va ser netejada de parades i es van replantar arbres; també es va unir la Rambla amb el Paral·lel. El mercat de la Concepció fou inaugurat el 25 de setembre del mateix any. També es construí la Rambla Catalunya i van començar les obres de la presó Model i el Palau de Justícia. Finalment es va cobrir la riera d'en Malla.

El 1891 ja podem dir que el Passeig de Gràcia i el carrer València entre el Passeig Sant Joan i la Rambla de Catalunya ja estaven construïts. A la dreta de l'Eixample els barcelonins ja disposaven d'una superfície plena de cases i a l'esquerra ja estava construït l'angle entre la Ronda i el Paral·lel i ja s'havien obert set passatges.

7.2. L'evolució durant el segle XX

El 1900 la Ciutat Vella disposava de 2 145 edificis mentre que l'Eixample ja en disposava de 3 751. Amb només tres anys el nombre d'edificis urbanitzats va augmentar amb més de 250 edificis.

Durant la Setmana Tràgica que va tenir lloc durant els dies 26 de juliol i 2 d'agost del 1909 l'Eixample es va veure afectat per destruccions, sobretot la seva part esquerra.

Des de l'aprovació del pla Cerdà l'any 1859 s'han dut a terme altres plans i intervencions que han modificat, profunditzat o enriquit la urbanització de l'Eixample. A continuació es fa referència a les més destacades.

El 1917 va ser aprovat *el Plan General de Urbanización de Barcelona* de Romeu Porcel i Falqués. Amb aquest pla es van enllaçar els nuclis i les viles tradicionals del pla barcelonès amb l'Eixample, es van introduir diagonals i eixos secundaris, es va formular el Passeig de Ronda (avui anomenat Primer Cinturó) i finalment es proposava la unió entre la Plaça Lesseps i el Passeig Sant Joan per mitjà de Gràcia. Aquest pla es va complir sense problemes.

L'any 1929 es va celebrar a Barcelona l'Exposició Internacional que va provocar un altre impuls en la urbanització de l'Eixample. Aquest cop es va urbanitzar la Plaça Espanya i el tram de Gran Via que mancava per completar la connexió entre elles i es va construir la Diagonal fins el Palau Reial. Cal apuntar que el

1923 s'havia aprovat el projecte de Puig i Cadafalch que instava la millora de la Plaça Catalunya que es trobava molt endarrerida; aquest projecte, però, no es va realitzar fins al 1927 a conseqüència de l'Exposició Internacional.

Cap a l'any 1932 va ser projectat el Pla Macià per LeCorbusier amb el suport dels renovadors militants del GATCPAC, és a dir, amb el suport del Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània. Aquest pla implicava convertir la Gran Via de les Corts Catalanes en l'eix principal de la ciutat, augmentar les quadrícules fins a 400 metres de costat i es milloraven els enllaços ferroviàries ja que es volia fer una superxarxa que connectés amb les zones perifèriques. Per desgràcia aquest pla no es va portar mai a terme perquè va començar la prou coneguda Guerra Civil. Els homes de la GATCPAC van haver d'exiliar-se i un d'ells va morir al front. Van ser uns anys molt durs els quals cada un sobrevivia com podia. El veïns de la Gran Via van haver de suportar persistents bombardeigs. Amb la victòria dels franquistes la ciutat ho va passar molt malament i la població es va veure molt afectada moralment. Aquells anys la urbanització de l'Eixample va ser ínfima.

Els anys que van seguir la Guerra Civil van ser molt durs per molta gent. Durant la guerra els anarquistes havien requisat les propietats a molts barcelonins. Un cop els franquistes van assolir el poder, el nou alcalde de Barcelona va retornar als propietaris els edificis però, com a compensació, aquests no podien pujar el lloguer dels pisos perquè la gent havia quedat molt empobrida a causa de la guerra i, si els pujaven el lloguer, famílies senceres podien acabar al carrer. L'Ajuntament per intentar compensar als propietaris la prohibició de l'augment dels lloguers, l'any 1947 va aprovar una decret que permetia aixecar un altre pis i un àtic sobre un edifici ja construït, amb la finalitat que hi haguessin més habitatges. L'any 1958 es va aprovar una altre llei que deixava incorporar-hi un sobreàtic. Amb aquestes reformes l'Ajuntament va aconseguir calmar als propietaris i aquests, per la seva banda, van poder obtenir més beneficis llogant la part superior de l'edifici. Aquest afegits es van fer de manera esglaonada, és a dir, que el pis de sobre estava més enretirat que el pis de baix però més avançat que el que tenien a dalt. Aquest pisos construïts a sobre i sense cap mena de consideració no estaven inclosos al pla inicial de Cerdà, el qual, volia que els edificis no fossin gaire alts (d'uns 16 metres) ja que sinó taparien la llum del sol. Els pisos afegits tampoc no van seguir l'estètica de la façana, i van ser construïts

amb una qualitat molt més baixa que la resta de l'edifici. En l'actualitat es poden apreciar sense cap marge d'error aquest afegits en molt edificis de l'Eixample.¹⁰ Finalment en llocs on havien d'haver edificis normals, l'Ajuntament també va deixar que s'edifiquessin torres com ara la torre de 15 pisos de la Plaça Urquinaona o la torre de Telefònica.

Un tema que cal destacar és el dels jardins interiors de l'Eixample: avui en dia pràcticament totes les plantes baixes dels edificis es troben ocupades per comerços. En el pla original, en canvi, a l'interior de les quadrícules hi havia un jardí interior ple de vegetació. La meua hipòtesis per explicar el canvi que han patit les plantes baixes és el següent: les he observat i, com ja he remarcat, en la majoria hi ha comerços. Aquest comerços, segons la meua teoria, tenen el que hauria de ser part del pati interior adaptat a la botiga. Segurament abans aquests establiments deurien ser tallers, i deurien necessitar més espai del que posseïen i, per això, van cobrir part del pati i el van incorporar a la botiga. El resultat es un Eixample sense pràcticament cap pati interior encara que se n'han recuperat un parell com ara els Jardins de la Torre de les aigües, els Jardins de la Carretera Antiga d'Horta¹¹ o la placeta de Joan Brossa.¹²

8. El pla Rovira i Trias¹³

En aquest apartat es comentarà el pla Rovira i Trias. Aquest pla fou el preferit de l'Ajuntament de Barcelona però la imposició del pla Cerdà per part del govern de Madrid va fer impossible la seva realització.

El Pla Rovira i Trias va ser fet pel senyor Antoni Rovira i Trias el qual era arquitecte i venia d'una família de llarga tradició en aquesta professió. Fou arquitecte municipal de Barcelona.

La forma del pla Rovira i Trias era radial. En el Pla Rovira sortien des del límit de la Ciutat Vella, just per sobre de la Rambla, des d'una gran plaça que uniria les dues urbanitzacions, sis avingudes que connectaven els pobles perifèrics a la

¹⁰ Veure annex III p.44-46

¹¹ http://issuu.com/anycerda/docs/els_patis_d_illa 27/12/2011

¹² Veure Annex III p.47,48

¹³ Veure annex I p.33

ciutat. Aquest pobles eren Sarrià, Sants, Gràcia, Sant Andreu, Sant Martí i Horta. Els espais originats entre aquestes vies formaven barris mitjançant la posició estratègica de places. Aquest eixample estava envoltat de línies de ferrocarril que es connectaven amb les tres línies que ja existien. Es volia crear un nou carrer que arribés fins a la catedral i per fer-ho possible les construccions de la part septentrional havien de ser enderrocades i substituïdes per nous edificis més moderns que els anteriors. Un altre objectiu era engrandir el port terra endins cap a les hortes de Sant Bertran.

Aquest Pla encaixa amb molts dels plans que es feien a Europa en aquells moments (un bon exemple pot ser el de Ring a Viena l'any 1857¹⁴). El seu objectiu era que hi hagués una gran connectivitat entre les diferents zones de la ciutat i intentar establir una jerarquia entre les diferents zones. Rovira organitzava la ciutat de tal manera que els edificis representatius tinguessin una localització important dins del mapa i establia uns límits clars. Es a dir que la ciutat s'organitzava una mica jeràrquicament. Aquest pla afavoria que l'eixample creixés de manera natural sense restriccions.

De tots els plans presentats i malgrat el poc temps que van tenir els concursants per preparar-lo el Pla Rovira i Trias era el que s'adaptava al màxim a les condicions imposades per l'Ajuntament.

9. Els carrers de l'Eixample¹⁵

Durant la primera etapa de l'execució del pla Cerdà l'any 1864 es van haver de decidir els noms dels nous carrers. L'ajuntament va encarregar al escriptor Víctor Balaguer, un reconegut escriptor, polític i periodista de la Renaixença, decidir els noms dels carrers de l'Eixample. Aquesta etapa va coincidir amb l'esperit romàntic i nacionalista de la Renaixença.

¹⁴ Veure plànol annex I p.34

¹⁵ -L.Roig, Josep. *Historia de Barcelona desde su fundación al siglo XXI*. Ediciones Primera Plana S.A. Grupo Zeta (és uan edició del Periódico de Catalunya) (1995): p.122-123

-Rosell, Josep. 4t ESO Llengua catalana i literatura, Nou Estímul. Editorial Barcanova, SA. (2008): p.226

<http://www.extramuros.es/verDetalle.php?id=E11-00578> 15/02/2011

La Renaixença es tracta d'un moviment literari i cultural que es va iniciar el segle XIX. L'objectiu principal d'aquest moviment era recuperar el català com a llengua de cultura i de conreu literari. El moviment de la Renaixença va elaborar un programa cultural amb uns objectius molt definits entre els que cal destacar els següents: promoure l'activitat literària per recuperar l'ús del català, crear una literatura pròpia tot acostant-la als moviments literaris europeus, crear institucions catalanistes i per últim, i per aquest treball més important, fomentar el coneixement de la història pròpia i rescatar-la de l'oblit dels segles passats tot recordant el passat medieval i la gran tradició cultural.

Víctor Balaguer va decidir els noms dels carrers de l'Eixample a partir d'aquest últim objectiu perquè com podem apreciar tots els noms fan referència al passat gloriós de Catalunya i a personatges il·lustres que havien enriquit la cultura catalana. Així Balaguer va assignar als carrers paral·lels al mar noms de institucions i territoris relacionats amb el passat medieval de la Corona catalana-aragonesa com ara la Gran Via de les Corts Catalanes i el carrers de Consell de Cent, València, Aragó, Provença o Mallorca. Els carrers perpendiculars als anteriors van ser batejats amb noms de personatges il·lustres de la política, les arts o les lletres com ara els carrers Balmes, Muntaner o Roger de Llúria.

10. Comparació entre els dos plans¹⁶

En aquest apartat es compararà el pla Cerdà, l'actual pla de l'eixample, com era inicialment, i el pla Rovira guanyador del concurs proposat per l'Ajuntament de Barcelona.

La procedència dels dos autors dels plans ja és diferent: Rovira era arquitecte de l'Ajuntament de Barcelona i, per tant, més apreciat pels ciutadans. L'altre, en Cerdà, era enginyer militar, mal vist per molts barcelonins pel fet de ser de l'exèrcit espanyol.

Cerdà a diferència de tots els concursants del concurs que va realitzar l'Ajuntament va gaudir de cinc anys per preparar el pla mentre que els altres, entre ells l'Antoni Rovira, només van ser avisats tres mesos i mig abans de la data de presentació (el 12 de setembre del 1859).

¹⁶ <http://www.adn.es/local/barcelona/20100308/NWS-0163-LEixample-pacifica.html> 5/01/2011

Cerdà prèviament havia fet un reconeixement basat en enquestes i entrevistes sobre les condicions de vida dels barcelonins. Rovira no ho va fer, però no sabem si va ser per falta de temps o que ja ho coneixia o que simplement no hi estava interessat.

Els dos plans tenen estructures diferents pensades per fer créixer la ciutat de maneres distintes.

Cerdà tenia pensat que el seu Eixample fos il·limitat, és a dir que en el cas que faltés vivenda es pogués construir més mansanes i d'aquesta manera augmentar la ciutat. El pla Rovira tenia intenció de deixar que la ciutat tingués una evolució natural seguint l'estructura de les avingudes que ell havia dissenyat. El pla d'en Cerdà és completament geomètric i matemàtic amb les mansanes igual de mida. A diferència el pla Rovira mostra una forma no tan rígida ni tan, en podem dir, militar sinó que, tot i tenir una certa geometria, les mansanes no segueixen un ordre regular, sinó que hi ha mansanes petites, altres de grans, allargassades... El pla Rovira no té els famosos xamfrans que han fet particular el projecte d'en Cerdà. En el pla Rovira les cantonades acaben amb un angle de 90 graus. El pla Cerdà també estava pensat que, en cas que hi hagués una rebel·lió interna, es pogués reprimir amb més facilitat per l'estructura dels carrers.

Els carrers d'en Cerdà són tots iguals per evitar les diferències entre les classes socials. Per aquest motiu dins el seu pla no hi ha barris. Però, si ens hi fixem, nosaltres alhora d'indicar un lloc de l'Eixample acostumem a dir si és a dalt o a baix de la Diagonal, a dreta o esquerra de l'Eixample... Es a dir que encara que Cerdà volgués impedir que hi haguessin diferències, els ciutadans ja ens hem encarregat de diferenciar les parts "bones" i les no tan bones. A diferència de Cerdà, Rovira sí que donava més importància a uns carrers que altres, els carrers segueixen una jerarquia. En els carrers més importants Rovira hi va localitzar centres destacats per realçar-los. Entre les avingudes, les quals més endavant nombraré, Rovira hi va crear els barris, els quals s'organitzaven al voltant de places. El pla Cerdà es un pla on hi manquen les places ja que només en destaquen quatre: Plaça Catalunya, Plaça de les Glòries Catalanes, Plaça Universitat i Plaça Urquinaona.

El pla Rovira tenia sis avingudes centrals, que anaven des d'una plaça que tenia pensat construir al final de la Ciutat Vella, i que enllaçaven amb les ciutats dels

voltants de Barcelona, és a dir amb Sarrià, Gràcia, Sants, Sant Andreu, Sant Martí i Horta. Aquesta estructura tenia una forma radial que es diferencia molt de les quadrícules pràcticament iguals de Cerdà. El pla Cerdà tenia una manca, ja que el seu pla principal no deixava clar com es podien unir els pobles dels voltants amb la Barcelona creixent, a diferència de Rovira que des del principi integrava d'una manera senzilla aquests pobles. Per solucionar aquesta manca del pla Cerdà a mesura que es va anar construint, diferents arquitectes van haver d'anar solucionant aquests problemes d'unió. Pel que es pot veure, quan Rovira va fer la plaça central al costat de la Ciutat Vella no volia que la Barcelona antiga fos deixada de banda sinó que la volia integrar en tot el conjunt de la ciutat; en el Pla Cerdà pot semblar que el que volia era construir una ciutat nova, moderna i completament diferent a la Barcelona que hi havia hagut des d'aleshores ja que, encara que no es va assolir, Cerdà volia que la Plaça de les Glòries Catalanes fos el centre. Amb aquest pensament és podria interpretar que volia que tota activitat estigués en la seva nova ciutat i deixar una mica de banda la Ciutat Vella.

Rovira tenia pensat enllaçar la Catedral amb l'eixamplament, per això havia de destruir alguns edificis i construir-ne de nous. També tenia pensat ampliar el port. És a dir, que a part de construir l'Eixample, Rovira també volia retocar la Ciutat Vella, demostrant una altra vegada que volia fusionar les dues ciutats. Cerdà però no va tocar res de l'antiga Barcelona.

En el pla Cerdà la vegetació és un element clau. En el Pla Rovira no tenim constància del tipus de vegetació que volia plantar a la ciutat. Això es pot deure a que Rovira no ho trobava important o que en el poc temps que va tenir per fer el projecte no tingués temps d'incorporar-ho.

10.1 Quin dels dos plans hagués sigut millor pel creixement de Barcelona?

Encara que el pla Cerdà fou molt criticat, avui en dia s'adequa perfectament a les necessitats dels ciutadans. Tot i així ens hem de plantejar si el seu rival, el pla aprovat per l'Ajuntament de Barcelona, el podria superar, abastant igual o millor les necessitats dels barcelonins.

El tràfic a l'Eixample avui en dia és molt dens i ferragós. El carrer amb més vehicles diaris és Aragó amb 79 000 vehicles, seguit de Gran Via amb 58 000 vehicles, Urgell amb 50 800 i amb més diferència Balmes amb 38 000, Entença

amb 32000 i València i Aribau amb 27 500 i 20 300.¹⁷ Tants cotxes diaris es deu a que, sobretot pel matí i el vespre, hi ha molt moviment d'entrada i sortida de la ciutat. Crec que aquest fet milloraria si hagués el pla Rovira perquè té sis grans avingudes que podrien repartir millor el flux del tràfic d'entrada i sortida de la ciutat. Pel que fa al repartiment del tràfic crec que Rovira ho soluciona millor adaptant al pla moltes places perquè els cotxes puguin canviar la seva direcció.

El pla Cerdà ha tingut petites reformes al llarg de la seva construcció. La més destacada va ser la dels enllaços amb els pobles dels voltants. Rovira això ho tenia solucionat encara que no sabem si la construcció del seu pla hagués comportat altres problemes.

En canvi el tema de les vivendes en Cerdà el tenia molt més clar. Mirant el seu pla podem comprovar que estava destinat a un nombre molt més gran de ciutadans que el d'en Rovira ja que aquest té moltes parcel·les grans però amb menys vivendes i per tant hi podien viure menys ciutadans. Si s'hagués aprovat el pla Rovira en aquest aspecte s'haguessin hagut de portar a terme reformes. Amb el pla Rovira com que les parcel·les eren més grans.¹⁸ la ciutat s'hagués vist obligada a créixer molt ràpidament. Aquí tenim dues solucions: o bé s'hagués hagut de foradar la muntanya de Collserola i continuar a l'altre banda o bé construir a la muntanya fent malbé el bosc. L'elecció que s'hagués portat a terme mai la sabrem.

L'estructura de les vivendes en el pla Rovira no està comentada. En el pla Cerdà els pisos tenen una gran lluminositat que permeten unes bones condicions de vida.

Pel que fa a la vegetació en el pla Rovira no en fa referència però en el pla Cerdà aquest punt és molt important. A la llarga, com ja s'ha explicat, tota la vegetació que Cerdà havia planejat plantar no es va realitzar. Però això fa pensar que si el pla inicial s'hagués portat a terme Barcelona hagués sigut com una ciutat-jardí impossible de mantenir, ja que necessitaria unes grans quantitats d'aigua que avui en dia són imprescindibles per l'ús diari dels ciutadans. A més cal tenir en compte que el clima mediterrani de Barcelona passa èpoques de sequera en les quals fins

¹⁷ <http://www.adn.es/local/barcelona/20100308/NWS-0163-LEixample-pacifica.html> 12/02/2011

¹⁸ Veure plànol annex I p.33

i tot l'aigua de boca escasseja i que seria impensable fer-la servir per mantenir vius els pulmons verds que proposava Cerdà per millorar l'oxigen de la ciutat.

En principi podem dir que, en termes generals, el pla Rovira podria ser millor que el pla Cerdà per la ciutat, sobretot per minimitzar el tràfic, per integrar la Ciutat Vella i els pobles perifèrics. Però, tot i així, el pla Cerdà ha sabut adaptar-se satisfactòriament als canvis de plantejament que ha sofert i no sabem com el pla Rovira s'hagués adaptat als esdeveniments de cada època. Per això podem afirmar que en principi el pla Rovira hagués sigut molt favorable per la ciutat però que el pla Cerdà al ser mol elàstic també ha complert amb les expectatives.